

"תורתך שעשועי"

יו"ל ע"י בית מדרש לבעלי בתים ולגמלאים - גני הדר פתח תקוה

"לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה" (מן ההפטרה. שמואל א', י"א, י"ד)
(יחס התורה לעניין המלכות מלך)

בהפטרת השבוע של פרשת 'קרח' אנו קוראים בהפטרה מספר 'שמואל' א' (י"א - י"ב) על המלכות שאול למלך, לאחר דרישת העם. נעמוד במאמר זה על יחס התורה לעניין המלכות מלך בישראל - האם הוא חיובי או שלילי.

יחס שלילי

מקריאת ההפטרה והפרקים הקודמים לה נשמע, שהיחס של ה' לבקשת המלוכה הוא שלילי. בקשת העם למלך מתחילה בפרק ח' שם פונים זקני העם אל שמואל ואומרים לו: "ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרךך, עתה שימה לנו מלך לשפוטנו ככל הגוים" שמואל מקבל בצורה קשה את בקשתם, כנאמר: "ויצע הדבר בעיני שמואל פאשר אמרו תנה לנו מלך לשפוטנו". גם תגובת ה' חריפה מאד, ואומר: "ויאמר ה' אל שמואל שמע בקול העם לכל אשר לאמר אליך, כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם".

וצריך להבין, אם בקשתם כ"כ שלילית, מדוע ה' אומר לשמואל, שישמע בקול העם, ומוסיף שישמע 'לכל' מה שיאמרו אליו. ובפסוק ח' משווה בקשה זאת, לרצונם לעבוד ע"ז: "כָּכָל הַמְעַשִּׂים אֲשֶׁר עָשׂוּ מִיּוֹם הַעֲלִיתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרָיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיַּעֲזְבוּנִי וַיַּעֲבֹדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים, כִּן הָמָּה עֹשִׂים גַּם לָךְ". ושוב ה' חוזר ואומר בפסוק ט': "וְעַתָּה שְׁמַע בְּקוֹלִי, אֲדָּךְ כִּי הִעַד תַּעֲבֹד בָּהֶם וְהִגַּדְתָּ לָּהֶם מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם". ושמואל מפרט להם את זכויות המלך, שיכול לקחת בניהם ובנותיהם בכדי שישרתו אותו, ואת שדוניהם וכרמיהם, את עבדיהם, שפחותיהם, והמקנה שלהם. ומזהיר אותם, שהם יזעקו מחמת העול הכבד שיטיל עליהם, אך ה' לא ישמע לזעקתם.

ולאחר כל האזהרות האלה, העם מתעקש ורוצה מלך, כמובא בפסוק י"ט, ואומרים בנחרצות: "וימאנו העם לשמע בקול שמואל, ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו". ומסבירים את סיבת רצונם: "והיינו גם אנחנו ככל הגוים, וישפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו". ובסוף הפרק שוב חוזר ה' ואומר לשמואל: "ויאמר ה' אל שמואל שמע בקולם והמלכות להם מלך".

רעיון א' - הסכמת ה' לבקשתם השלילית - ונראה לומר, שברור שה' מתנגד לבקשתם, והסכמת ה' היא רק בדיעבד בגלל שביקשו. והסיבה לכך יכולה להיות, בגלל שאין שום רע יכול לפגוע בה' עצמו. ואילו אם יסרב לבקשתם, יתכן להיות מצב של **חילול השם**, שבני ישראל יגידו, שסירוב ה' נובע מפחדו ח"ו, שקיומו של מלך בשר ודם יפגע במעמדו של ה' כמלך. ואולי, על פי זה נבין את הקשר, בין שני חלקי פסוק ז', שבתחילה ה' אומר לשמואל שישמע בקול העם, ואח"כ מסביר - 'כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם', ומה הקשר בין שני חלקי הפסוק? **אלא**, שה' אומר לשמואל שישמע בקולם, כי אינם חושבים דבר רע על שמואל, ואינם מואסים בו, לכן אין לו לסרב לבקשתם. והם מואסים במלכות ה', אך זה לא פוגע כלל בה' עצמו, ולכן אין מניעה לשמוע בקולם, למרות שבקשתם שלילית.

רעיון ב' - ה' ממנה את שאול רק לנגיד - בפרק ט' מסופר ששאל הולך לחפש את האתונות של אביו, ומגיע אל שמואל, וה' הודיע לו מראש: "כַּעֲתָ מָחָר אֲשַׁלַּח אֵלֶיךָ אִישׁ מֵאֶרֶץ בְּנִימֵן וּמִשְׁחָתוֹ לְנָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל" (שמואל א', ט', ט"ז). **ונשים לב**, שכאן ה' לא מכנה אותו 'מלך' אלא - 'נגיד' שמשמעותו - מושל, מנהל, עומד בראש, ראש חיל. ורואים, שה' נמנע מלכנותו מלך אלא רק נגיד. **וכן**, כאשר יוצק שמן על ראשו מכנה אותו כך: "ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקחו, ויאמר ה' לא כי אתי מאסו ממלך עליהם".

וגם אח"כ, כאשר שמואל מקהיל את כל העדה אל המצפה, להמליך את שאול, הוא אומר: "כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲנֹכִי הָעֲלִיתִי אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם, וְאֶצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרָיִם וּמִיַּד כָּל הַמְּמַלְכֹת הַלְחָצִים אֶתְכֶם. וְאַתֶּם הַיּוֹם מְאַסְתֶּם אֶת אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוּא מוֹשִׁיעַ לָכֶם מִכָּל רָעוּתֵיכֶם וְצָרֹתֵיכֶם וְתֹאמְרוּ לוֹ כִּי מֶלֶךְ תִּשִׂים עֲלֵינוּ" (שם, י', י"ח - י"ט). ושוב מסביר להם, שאינם צריכים מלך שיושיע אותם כי ה' מושיע אותם מצרותיהם. ונשים לב, ששמואל לא מגדיר אותו כמלך, אלא אומר: "הֲאֵיִתֶם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ ה' כִּי אֵין כָּמֹהוּ בְּכָל הָעָם, וְיָרְעוּ כָּל הָעָם וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ" (שם, י', כ"ד), ומגדיר אותו כאיש אשר בחר בו ה', ורק העם מריע ואומרים - 'יחי המלך'.

ונראה, שניתן למצוא חיזוק לרעיון הנ"ל בדברי 'מלבי"ם' שמביא את דברי ר' יצחק אברבנאל' שעל פי חז"ל שמשח אותו בפך ובשמן אפרסמון ולא בקרן ולא בשמן משחת קדש, ניתן לבאר שמשח אותו בצנעה שלא ירגישו שלא נמשח אלא רק לנגיד, כמו שנאמר - 'הלוא כי משחך ה' על נחלתו לנגיד' - **תפס נגיד ולא מלך** באשר לא הובטח לו המלכות בירושה כדרך הנמשח בשמן הקדש.

"ונחדש שם את המלוכה" - וכאן אנו מגיעים לתחילת ההפטרה של פרשת 'קרח' שמתחילה בפסוק (בפרק י"א, י"ד): "ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה הגלגל, ונחדש שם המלוכה". **ומתעוררת השאלה**, מדוע יש צורך לחדש את המלוכה? כל הפרשנים מסבירים, שחלק מהעם לא קיבלו בתחילה את מלכותו וזלזלו בו, כנאמר: "ובני בליעל אמרו מה ישעננו זה ויבזהו", אך לאחר שניצח את עמון והושיע את אנשי יבש גלעד, כל העם את רצונו אליו, ולכן היה צורך לחדש את המלוכה.

רעיון ג' - ונראה להסביר במספר צורות: א. שזו הייתה כוונתו הנסתרת של שמואל, להראות שמעמד המלך שהם מבקשים הוא בעל חסרונות, שאם חלק מתנגדים לו, יש בעיית תוקף למלכותו. ב. אולי, הייתה כוונתו לומר להם, ש'המלוכה' היא דבר חדש שהעלו בדעתם, למרות שאינה רצויה בעיני ה'. וזו כוונת דבריו - 'ונחדש שם המלוכה', דבר חדש. ולכן גם לא התייחס לשאול עצמו, ולא אמר נמליך מחדש את שאול למלך, אלא נחדש את רעיון 'המלוכה'. ג. יתכן, שלאחר ששמואל רואה שהעם מתמיד בבקשתו להמליך עליהם מלך, וה' אמר לו שישמע לכל מה שיבקשו, והוא מינה אותו רק לנגיד, ומבין שצריך לשמוע לכל מה שיאמרו, ולמנותו למלך, לכן אומר - 'ונחדש שם המלוכה', כי באמת זה דבר חדש, כי מקודם מינה אותו רק לנגיד ועכשיו למלך.

כל העם הולכים לגלגל וממליכים את שאול למלך, ובוזה שמואל מקיים את צויו ה' לשמוע לכל מה שיבקש העם. ושמואל חוזר וגווער בהם ביתר פירוט על בקשתם הרעה. בתחילה הוא מוכיח להם שאין להם להתלונן עליו, כי לא לקח מהם מאומה. ואח"כ הוא מתאר את הדרך בה ה' הציל אותם מצרותיהם מאז שירד יעקב מצרימה, וכל פעם שלח מנהיגים שיצילו אותם מרתם ממש רבנו ועד שמואל. ולא היו צריכים לבקש מלך, כי כל פעם ה' היה שולח מנהיג שיציל אותם, אך התעקשו שהם רוצים דווקא מלך. ולאחר מכן הוא מבקש מה' שיעשה נס, שירד גשם באמצע ימי קציר חיטים, וזה יוכיח שבקשתם הייתה רעה לבקש מלך. העם מודה שחטאו בדבר ואומרים: "ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות, כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך" (שם, י"ב, י"ט), אך כמובן שכבר לא ניתן לבטל את המלכות שאול.

ומדוע שמואל חוזר וגווער בהם על בקשתם למלך? **ונראה לומר**, שלאחר שהוא נאלץ להסכים להמליך את שאול למלך ולא רק לנגיד, אז יש שוב צורך להדגיש בפניהם, את הדבר הרע הזה.

יחס חיובי

לאור מה שראינו לעיל, על תגובת ה' לבקשת ישראל למלך, מעוררים הפרשנים תמיהה גדולה מאד, שהרי ה' עצמו בתורה בפרשת 'שופטים', מצווה את עם ישראל למנות להם מלך, כנאמר: "כִּי תבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וַיְרִשְׁתָּהּ וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ, וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ כָּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתַי. שׁוֹם תִּשִׁים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ, מִקְרֵב אֲחִיךָ תִּשִׁים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ; לֹא תוּכַל לָתֵת עֲלֶיךָ אִישׁ כְּרֵי אֲשֶׁר לֹא אֲחִיךָ הוּא" (דברים י"ז, י"ד ט"ו). וכן מובא בברייתא במס' 'סנהדרין' (כ" ע"ב):

כתנאי רבי יוסי אומר כל האמור בפרשת מלך - מלך מותר בו. רבי יהודה אומר - לא נאמרה פרשה זו אלא כדי לאיים עליהם, שנאמר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך (וכל סמכויותיו האמורות בספר שמואל הוא אסור בהם, ונאמרו רק בשביל לאיים על ישראל, בכדי שיחזרו בהם). וכן היה רבי יהודה אומר - שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה. רבי נהוראי אומר - לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן שנאמר ואמרת אשימה עלי מלך וגו'. תניא רבי אליעזר אומר - זקנים שבדור כהוגן שאלו, שנאמר תנה לנו מלך לשפטנו. אבל עמי הארץ שבהן קלקלו, שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו.

וכך פוסק 'רמב"ם' בה' מלכים (פ"א ה"א): "שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ. למנות להם מלך שני שום תשים עליך מלך...". וא"כ מדוע בקשתם הייתה רעה? על שאלה זו ניתנו מספר הסברים:

בגלל שהתרעמו וביקשו - רבי נהוראי אומר במס' 'סנהדרין' שכל מצוות התורה היא לא לכתחילה, אלא שה' ידע שהעם יתרעמו על שמואל שיתן להם מלך, ולכן רק בדיעבד שאם יבקשו, יש לשים עליהם מלך, וכמו שהתורה מקדימה בפרשת 'שופטים' ואומרת - ואמרת אשימה עלי מלך, אז יש לשים עליהם מלך, אך אין זו בקשה טובה.

הזקנים שאלו כהוגן אבל עמי הארץ קלקלו - רבי אליעזר המובא במס' 'סנהדרין' סובר שהזקנים שאלו כהוגן, וביקשו משמואל - 'שימה לנו מלך לשפטנו', ולכן אין עליהם קושי מציווי התורה בפרשת 'שופטים'. אלא שעמי הארץ קלקלו, והם אלו שביקשו: "והיינו גם אֲנַחְנוּ כָּכָל הַגּוֹיִם וְשִׁפְטָנוּ מִלְּפָנֶיךָ וְיִצָא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת מִלְחַמְתֵּנוּ" (שם, ח', כ').

ביקשו מלך שישפוט אותם ככל הגוים - רש"י שם בפסוק ו' אומר: "וירע הדבר. לפי שאמרו לשפטנו ככל הגוים", ונראה שכוונתו לומר שהם ביקשו מלך שישפוט אותם לפי חוקי הגוים.

ביקשו שיחול רק משפט המלך ולא משפט התורה - בעל 'נחלת יעקב' (דברים י"ז, י"ד) אומר, שכידוע יש משפט המלך, שיכול לדון בשעת הצורך שלא לפי דיני תורה וללא עדים וללא התראה. והם רצו שהמלך ישפוט אותם רק לפי משפט המלך, ומאסו במשפט התורה.

ביקשו מלך שילחם את מלחמותיהם - בפירושו השני מסביר 'רד"ק' שהם ביקשו מלך שילחם את מלחמותיהם, ולא היו צריכים לכך, כי ה' נלחם את מלחמותיהם. ולכן ה' אומר לשמואל שבעיקר כוונתם הם מאסו בה' שנלחם את מלחמותיהם, ורצו מלך שילחם בשבילם.

ביקשו לא בזמן - מלבי"ם אומר שהמפרשים נבוכו בעניין הזה. ומביא מחז"ל ששאלוהו שלא בעונתו. ומסביר, שהתורה צייתה או התירה להקים להם מלך, על פי מחלוקת התנאים, רק לאחר ירושה וישיבה. והצורך במלך להנהיג העם הוא דבר נצרך, אך זה נכון לגויים המתנהגים על פי הטבע, או לישראל כאשר ה' עזב אותם. אך כאשר הוא משגיח עליהם בהשגחה פרטית לא צריכים מלך אחר. וכל זמן הירושה והישיבה ה' היה עמם והיה אסור לבקש מלך, וכן כל זמן שמואל שדבקה בו השגחה אלוקית היה אסור לבקש מלך.

פגמו בכבוד שמואל - בהסברו השני אומר 'מלבי"ם' שפגמו בכבוד שמואל, שאם היו שואלים מלך בעבור המלחמה לבד, לא היה בזה כל כך בוז וקלון לשמואל, אבל הם אמרו תנה לנו מלך לשפטנו, שמורה כי מצאו עוולתה במשפטיו עד שמבקשים שופט אחר טוב ממנו.

הם ביקשו שימה 'לנו' ולא 'עלינו' - בעל 'בלי יקר' אומר שעיקר תפקיד המלך רק בכדי שתהא מוראה של מלכות, כי שופטים יש, ואת המלחמות עושה ה'. אך בימי שמואל ביקשו 'שימה לנו' מלך שאנחנו נשלוט בו, ולא שהוא יהיה 'עלינו'. אך בפרשת 'שופטים' הבקשה היא טובה - 'אשימה עלי מלך' ולכן הציווי הוא - 'שום תשים עליך מלך' ואז זה חיובי. ולכן, בפרק ח' לאחר ששמואל מתאר להם את מה שהמלך יכול לעשות להם וישלוט בהם ולא הם בו, הם עדיין רוצים מלך, אך חוזרים בהם ואומרים: "לא כי אם מלך יהיה עלינו". וגם בפרק י"ב לאחר ששמואל גוער בהם, הם אומרים: "כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך".

רעיון ד' - במאמר אחר עסקנו בהבדל בין הפועל 'לתת' או 'לשים', וכתבנו ש'לתת' פירושו באופן קבוע, ואילו 'לשים' הוא באופן זמני, ועל פי הבדל זה ניסינו גם להסביר את בעיית מינוי מלך, שבפרשת 'שופטים' מופיעה לכאורה מצוה על מינוי מלך, ואילו כאשר ישראל מבקשים משמואל שימנה עליהם מלך, הדבר נתפס כדבר שלילי. ולפי רעיון זה, אולי נסביר, שהתורה משתמשת בעניין מינוי מלך מספר פעמים בפועל - 'לשים', ואולי כוונת הדברים, שההיתר לשים מלך הוא רק באופן זמני, כמו המובן של פועל זה, ואין למנות מלך באופן קבוע, כי רק ה' הוא המלך הקבוע של ישראל, וכל מלך בשר ודם יהיה רק באופן זמני עד שיהיה ה' למלך על כל הארץ. ומלך קבוע בא לידי ביטוי בזה שהמלכות תעבור מאב לבן לאורך הדורות, ואילו לשופטים לא היה מעמד של מלך, והתפקיד לא עבר בירושה מאב לבן.

והנה, בספר 'שמואל' בפסוק ה' הם מבקשים: "שימה לנו מלך", אז מדוע בפסוק ו' נאמר: "כאשר אמרו תנה לנו מלך" הרי הם אמרו - 'שימה' ולא אמרו - 'תנה'? ואולי, שמואל רוצה לומר, שאמנם הם אמרו 'שימה' לזמן מוגבל כפי שהתורה מצווה, אך שמואל הבין מהם שהם רוצים באופן קבוע, וכוונת הפסוק: "כאשר אמרו תנה" היא, שהם כאילו אמרו - 'תנה', וזה היה אסור להם.

רעיון ה' - רק ה' הוא 'מלך' במובן האמיתי של המושג - נראה לומר, שרק ה' הוא 'מלך' אמיתי, ואפילו עוד לפני שנוצר העולם, וכמו שנאמר: "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא", וזה בגלל שהוא היה תמיד, ולא תלוי כלל באחרים, ולכן מוגדר כמלך עוד בטרם כל יציר נברא, אך כל אדם אחר שמישהו צריך ללדת אותו, ואח"כ למנות אותו, לא יכול להיחשב למלך, כי כל קיומו ומינויו תלוי באחרים. ולאחר שה' יצר את העולם הוא נקרא 'מלך' גם בפי האנשים, כנאמר שם בהמשך: "לעת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא".

והכינוי 'מלך' המיוחס לאדם הוא רק ביטוי מושאל, ולא הגדרה אמיתית שלו. ואולי לכן, אומרת התורה - 'שום תשים עליך מלך', וכאשר אותו מלך תלוי במינוי העם, אז ידע כל הזמן שהוא לא מלך אמיתי, ולא מכוח עצמו נתמנה, אלא העם שמו אותו עליהם, וממילא תלוי ברצונם. וכמו שנאמר בפסוק הקודם: "ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי", שהדבר תלוי ברצון העם וביוזמתו.

לעילוי נשמת - הגיליונות והלימוד של השנה מוקדשים לע"נ לומדי הכולל: ר' משה חיים בן שרגא פייבל הלוי שוורץ ז"ל.
ר' אברהם הכהן בן חנום ז"ל. ולעילוי נשמות - 'חללי נצר אחרון' שמטעם ארגון - 'עמיתים'.

הסיעורים מתקיימים בזית הכנסת הניכי הישיבות - רח' מנחת שלמה 3 גני הדל פתח תקוה
שעה 11.15 - שיעור בגמרא מסכת עירובין. שעה 12:00 - שיעור באור החיים הקדוש.

ביום ה' שיעור בפרשת השבוע (שיעור זה מתפרסם בסוף השבוע בבתי הכנסת בעלון של בית המדרש)

לפרטים נא לפנות בטלפון - 0548448692. לתגובות הערות והארות ולקבלת הגיליון במייל, גם במהדורה מורחבת,

נא לפנות לכתובת - Ingber@bezeqint.net